

БІОЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМВІДНОСИН ЛІСОВИХ УГРУПОВАНЬ І ЛЮДИНИ

*Гриньова М.В., Орлова Н.О.
Полтавський ДПУ імені В.Г. Короленка*

Аналізуючи попередні надбання та досягнення наукової діяльності у сфері дослідження співіснування та взаємовпливу людини як вищої ланки розвитку всього живого на Землі та рослинного світу – незамінного і необхідного компонента біосфери планети, доходимо парадоксального висновку, що, незважаючи на унікальність та могутність людини як найдосконалішого відомого витвору природи, її повноцінне функціонування було б неможливим, навіть саме існування було б під загрозою без фітоценозу, тобто наших “зелених співмешканців”, яким, власне, людство і зобов'язане своїм життям. У той же час доводиться визнати, що флора планети може повноцінно існувати взагалі без присутності людини і, на жаль, навіть краще та ефективніше розвиватися, ніж у сусідстві з нею.

Невід'ємною складовою рослинного життя на планеті є високоорганізоване та одне з найскладніших рослинних угруповань – ліс. Ця система з різноманітною, чітко впорядкованою структурною будовою, здійснює неоціненний вплив на гідрологічний та кліматичний режими місцевості, залежно від умов зростання, на ґрунтоутворення, флору, фауну місцевості, на якій вона знаходиться, на інші сторони життя біосфери, а також, що не менш важливо, на господарську й інші необхідні для існування сфери діяльності та життя людини. Використовуючи та застосовуючи незліченні природні багатства, які дає ліс, людина забезпечує вирішення переважної більшості питань, що стосуються господарсько-побутової сторони свого існування [1,5].

Досліджуючи це рослинне угруповання в загальному, необхідно приділити достатню увагу і його різновидам, тобто структурним складовим цього узагальненого поняття. Це викликано насамперед тим, що в природі існує величезна кількість лісів, які складаються з сукупності різноманітних видів дерев, кущів і трав'яних рослин, зооценозу, мікробіоценозу, котрі й утворюють певні комбінації угруповань, які є неповторними та характерними лише для певного виду місцевості, враховуючи ландшафт, види ґрунтів, кліматичні умови та інші важливі чинники.

З-поміж інших різновидів ландшафтної групи лісів, характерних для Полтавщини, як, наприклад, дубові, соснові, тополеві, мішані та інші, не менш важливими, а в окремих випадках і унікальними, є вільшняки, а саме, лісові угруповання, утворені вільхою чорною [5,6]. Лісові масиви, представлені вільхою чорною, є досить поширеними на території Полтавської області. Як відомо, основними місцями зростання цих лісів є низинні болота, місцевості, що заливаються весняними повеневими водами, ґрунти із значним коливанням рівня ґрунтових та поверхневих вод, якими надзвичайно багата полтавська земля, а також береги водойм, зі стоячою та протічною водою. Унікальність та незамінність чорновільшатників полягає в тому, що саме цей вид

лісоутворень має здатність проростати на високооводнених місцевостях, які є характерними саме для Полтавщини [3,7,8]. У таких масштабах заселяти великі зволожені та оводнені ділянки місцевості, а також існувати в таких умовах не здатна більшість інших лісових утворень. Саме завдяки цій неповторній властивості чорновільшатники здійснюють неоціненний внесок у гідрологічний баланс ґрунтів, мають важливе водоохоронне та берегозакріплююче значення, покращують гідрологічний режим ґрунтів, чим створюють можливість для розширення площ інших цінних лісоутворювачів (дуб, ясен, липа, ялина). Разом з тим, деревина вільхи чорної має цінні властивості, притаманні лише їй, котрі широко використовуються в медицині (при застудах, шлункових та кишкових захворюваннях, ревматизмі, подагрі, як кровоспинний засіб тощо); незамінною вона є при виробленні паль, колодязних зрубів, підпорок на шахтах, шпону та фанери, внаслідок унікальної властивості протистояти процесу гниття у вологості та воді. Крім того, деревина, кора та листя вільхи чорної широко використовуються у багатьох інших галузях господарства (харчовій, промисловій, у тваринництві тощо) [5,6,8].

Сьогоднішній рівень розвитку суспільства, досягнення людської цивілізації сягнули поістині фантастичних обріїв, і все продовжують набирати обертів. Слід відмітити, однак, що, на жаль, у безперервних пошуках нових досягнень на благо суспільства, людина все частіше перестає звертати увагу, або ж просто забуває про те, що поруч з нею є інші живі істоти різноманітних форм, які мають таке ж право на життя. Більш того, без них сама людина не змогла б проіснувати і години. Таке відверте ігнорування людиною навколишнього середовища, і, що найгірше, нанесення їй непоправної шкоди своєю діяльністю по створенню умов життя, як гадає сама людина, ідеальних для неї, призвело до трагічних наслідків. Виходить, що, покращуючи своє життя, людина знищує природу, частиною якої є сама. Знову парадокс: у вічній погоні за благами цивілізації та облаштуванням свого життя, намагаючись його поліпшити, людство знищує само себе. Рівень шкоди, якої людство спричинило навколишньому середовищу, сягнуло межі, коли вже недостатньо просто бити тривогу та висувати гіпотези і теорії по відновленню природи на планеті. Настав час дій, інакше загибель всієї планети буде невідворотною.

Беручи до уваги стан такого природного багатства, як ліс, ресурси якого, здавалось би, невичерпні, робимо висновок, що в цілому по планеті він наближається до критичного. Не виняток становлять і українські ліси, зокрема, лісові угруповання Полтавщини. Масове безсистемне та неконтрольоване вирубування, шкідливі викиди в атмосферу, ґрунти та воду, винищення тварин та мікроорганізмів, рекреаційне навантаження, неконтрольований туризм, тощо досягли тієї межі, за якою може бути лише повне винищення та загибель лісів. Це ситуація, яка склалася на сьогоднішній день, яку ми створили самі своїми бездумними та безвідповідальними вчинками, і подальше зволікання може призвести до незворотних руйнівних процесів у природі [7,8].

У світлі викладених подій науковцями, що працюють у галузі охорони довкілля, проводиться комплекс заходів по припиненню нанесення шкоди

оточуючому середовищу та природі в цілому, а також її відновленню. В результаті цієї напруженої, кропіткої і такої необхідної на даний час діяльності виникла порівняно молода наука біоетика, яка покликана знайти шляхи вирішення проблеми екологічної кризи на сучасному етапі та досягти найбільшої ефективності їх впровадження та застосування з метою відвернення катастрофи, яка загрожує людству. Однією з широкомасштабних акцій у цій галузі було проведення II Національного конгресу з біоетики, що проходив 2004 року в м. Києві. У ході цього заходу було прийнято ряд важливих рішень та намічено конкретні шляхи вирішення актуальних екологічних проблем сьогодні [2,4].

З огляду на праці видатних світових науковців у галузі біоетики та охорони природи, [1,2,4,8] а також враховуючи власні спостереження, вважаємо, що першочерговими проблемами охорони лісової природи Полтавщини, зокрема вільшатників, є такі:

1. Збільшення лісистості за рахунок заліснення земель, непридатних для сільськогосподарського використання, створення захисних насаджень, лісопарків у малолісних районах області.

2. Підвищення продуктивності та біологічної стійкості лісів, посилення їх водоохоронно-захисної та гідрологічної роботи.

3. Освоєння та заліснення усіх еродованих земель.

4. Поліпшення породного складу лісів шляхом своєчасного і якісного проведення рубок, догляду.

5. Розширення сировинної бази з дикорослих плодових дерев, грибів, лікарської та технічної сировини, медоносних трав і дерево-чагарникових рослин у лісах.

6. Розширення зелених зон навколо міст і населених пунктів, їх внутрішнє озеленення.

7. Впровадження наукових основ охорони природи та біологічних методів боротьби з шкідниками і хворобами дерев і чагарників.

Лісорозведення та лісовирощування на кожній ділянці має свою конкретну мету, кожна заліснена ділянка має певне цільове призначення. [1,3,7] Заліснення, в тому числі і вільхою чорною, проводиться з метою вирощування:

- 1) насаджень загального призначення для забезпечення народного господарства деревиною та іншими продуктами лісу;

- 2) плантаційних лісових культур для одержання окремих сортиментів деревини в короткі строки;

- 3) водоохоронних насаджень уздовж берегів річок, навколо водоймищ та в зонах каналів;

- 4) ґрунтозахисних насаджень на пісках, ярах, полезахисних лісових смуг для захисту полів від пилових бур та суховіїв;

- 5) санітарно-гігієнічних та оздоровчих лісів у зелених зонах міст, селищ, промислових об'єктів та в районах масового відпочинку й оздоровлення людей.

Відновлення різних типів лісів, у тому числі чорновільхових, і лісорозведення забезпечує:

1. Раціональне використання земель лісового фонду.
2. Поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності та біологічної стійкості.
3. Підвищення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних та інших корисних властивостей лісів і захисних лісонасаджень.
4. Дослідження оптимальної лісистості шляхом створення нових лісонасаджень.
5. Відтворення лісів найбільш економічними способами і технологіями в максимально короткі строки.

Отже, як бачимо, враховуючи сучасний стан довкілля, біоетика як система поглядів, уявлень, норм, оцінок, як окрема наука, що регулює взаємовідносини та взаємовплив людини й навколишнього середовища з позицій охорони довкілля та відновлення навколишнього середовища, відіграє дедалі більшу роль та набуває дедалі актуальнішого характеру в суспільстві. Це, в свою чергу, дає змогу не тільки виявити сучасний стан біоти, зокрема лісових екосистем, у тому числі вільшатників, а і знайти перспективні напрямки по їх покращенню і шляхи їх раціонального використання.

Література

1. Вакулюк П.Г. Нариси з історії лісів України. – Фастів, 2000.
2. Гриньова М.В., Кращенко Ю.П. Біоетика у методології сучасного природознавства // Біоетика – шлях до світових стандартів / Тези доповідей II Міжнародного симпозиуму. – Харків, 2005 р. – С. 61–63.
3. Давидов М.В. Чорна вільха Європейської частини СРСР. – К., 1960.
4. Кундієв Ю.І. Біоетика – веління часу // Вісн. НАН України. – 2001. – № 11. – С. 11–16.
5. Орлова Л.Д., Гапон С.В., Орлова Н.О. Вивчення лісів як особливих охоронних зон при підготовці вчителя біології // Шляхи інтеграції природоохоронної та освітньо-виховної діяльності. – Матеріали науково-практичного семінару. – Полтава: Верстка, 2004. – С. 88–90.
6. Орлова Л.Д., Орлова Н.О., Шматченко С.О. Цілюща лісова флора околиць м. Полтава / Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції “Академік В.І. Вернадський і світ у третьому тисячолітті”. – Полтава, 2003. – С. 222–223.
7. Чайка В.Я. Зелені шати Полтавщини – Полтава, 1994.
8. Юркевич И.Д., Гельтман В.С., Ловчий Н.Ф. Типы ассоциаций черноольховых лесов (по исследованиям в БССР). – Минск, 1968.